

ØKONOMISK EFFEKT AV FORSVARSSEKTORENS TILSTEDEVÆRELSE I 2020

SAMMENDRAG

Forsvarssektoren bevilges årlig betydelige midler for å beskytte og ivareta Norges sikkerhet, interesser og verdier. Disse midlene anvendes til et bredt spekter av formål, eksempelvis kjøp av moderne materiell, lønnsutbetalinger til ansatte og vedlikehold av bygningsmasse. Bruken av midlene, enten i form av virksomhetenes kjøp av varer og tjenester, eller de ansattes personlige forbruk, skaper en økonomisk effekt på stedene der forsvarssektorens virksomheter er lokalisert.

Hensikten med denne rapporten er å identifisere den økonomiske effekten av forsvarssektorens tilstedeværelse. Rapporten gir en fremstilling av den økonomiske effekten i 2020, fordelt på fylkes- og regionnivå. Det foretas også en sammenlikning med tilsvarende tall for 2018 og 2019.

Datagrunnlaget som ligger til grunn for rapporten tar hovedsakelig utgangspunkt i Forsvarsdepartementets og etatenes regnskapstall for 2018, 2019 og 2020.

Totalt i 2020 legger forsvarssektorens aktivitet og tilstedeværelse grunnlag for annen økonomisk aktivitet beregnet til om lag 39,7 mrd. kroner på de stedene hvor sektorens etater og deres mange leverandører er lokalisert. I tillegg skaper sektoren grunnlag for industrisamarbeid med en gjenkjøpsverdi beregnet til 4 mrd. kroner. Forbruk og skatt, samt vare- og tjenestekjøp utgjør de største kildene til den økonomiske effekten for 2020. Slik var det også i 2019.

I 2020 fikk forsvarssektoren tildelt nærmere 61 mrd. kroner fra statsbudsjettet. I tillegg til den estimerte økonomiske effekten på 39,7 mrd. kroner kommer økonomiske effekter til utlandet på om lag 16,4 mrd. kroner. Den samlede differansen mellom faktisk tildeling i 2020 og total økonomisk effekt, inkludert økonomiske effekter til utlandet (om lag totalt 56,1 mrd. kroner) er dermed om lag 4,9 mrd. kroner. Hovedårsakene til differansen er dobbelbudsjettering av Forsvarsbygg, pensjon, overføring av midler fra 2020 til 2021 og at skjærmede avdelinger er tatt ut av deler av tallgrunnlaget.

INNHold

1. INNLEDNING.....	3
1.1. FORMÅL.....	3
1.2. HOVEDFUNN.....	3
1.3. METODE OG FORUTSETNINGER.....	3
1.4. DATAGRUNNLAG OG KILDER.....	6
2. ØKONOMISK EFFEKT AV FORSVARSSEKTORENS TILSTEDEVÆRELSE.....	7
2.1. OVERORDNEDE FUNN.....	7
2.2. ØKONOMISK EFFEKT AV FORBRUK OG SKATT.....	10
2.3. ØKONOMISK EFFEKT AV VARE- OG TJENESTEKJØP.....	12
2.4. ØKONOMISK EFFEKT AV EIENDOM, BYGG OG ANLEGG.....	14
2.5. INDIREKTE EFFEKT: INDUSTRISAMARBEID.....	17
3. OPPSUMMERING.....	19
Vedlegg 1: Forbruksandeler per kategori og antatt forbrukssted.....	20
Vedlegg 2: Økonomiske effekter av forsvarssektorens tilstedeværelse i perioden 2018-2020.....	21
Vedlegg 3: Gjenkjøpsverdi for perioden 2016–2019.....	23
Vedlegg 4: Økonomiske effekter av forsvarssektorens tilstedeværelse perioden 2015-2017.....	24

1. INNLEDNING

Denne rapporten gir en fremstilling av økonomiske effekter av forsvarsektorens tilstedeværelse og aktivitet i Norge, fordelt på regioner og fylker. Forsvarssektoren består av Forsvarsdepartementet (FD) og de fire¹ underliggende etatene Forsvaret, Forsvarsmateriell (FMA), Forsvarsbygg (FB) og Forsvarets forskningsinstitutt (FFI). Rapporten er utarbeidet av avdeling for økonomi og styring i FD.

1.1. FORMÅL

Rapportens formål er å synliggjøre hvor stor del av forsvarssektorens årlige bevilgning som vurderes å gi økonomiske effekter for aktører utenfor sektoren.

1.2. HOVEDFUNN

FDs anslag på den økonomiske effekten av forsvarssektorens tilstedeværelse og aktivitet i 2020 er estimert til 39,7 mrd. kroner totalt, noe som er på om lag samme nivå som i 2019.

I 2020 ble forsvarssektoren bevilget nærmere 61 mrd. kroner fra statsbudsjettet. I tillegg til den estimerte økonomiske effekten på 39,7 mrd. kroner kommer økonomiske effekter til utlandet² på om lag 16,4 mrd. kroner. Den samlede differansen mellom faktisk tildeling i 2020 og total økonomisk effekt, inkludert økonomiske effekter til utlandet (om lag totalt 56,1 mrd. kroner) er dermed på om lag 4,9 mrd. kroner. Hovedårsakene til differansen er dobbelbudsjettering av Forsvarsbygg, pensjon, overføring av midler fra 2020 til 2021 og at skjermede avdelinger er tatt ut av deler av tallgrunnet.

1.3. METODE OG FORUTSETNINGER

Dette kapittelet tar for seg de metoder og forutsetninger som er lagt til grunn ved beregning av den økonomiske effekten av forsvarssektorens tilstedeværelse. Første del omfatter en generell gjennomgang. Deretter utdypes enkelte områder nærmere.

Generelt

Det er hovedsakelig fire områder som søkes kartlagt med rapporten: Økonomiske effekter fra ansattes forbruk og skatt, virksomhetene i sektorens kjøp av varer og tjenester fra norske leverandører, midler brukt av virksomhetene knyttet til drift og vedlikehold av eiendomsmassen, samt investeringer i eiendom, bygg og anlegg (EBA). I tillegg kommer den indirekte økonomiske effekten fra utlandet gjennom leveranser fra norsk forsvarsindustri på bakgrunn av gjenkjøpsordninger. Områdene nevnt over er utdypet i egne kapitler.

For å måle den økonomiske effekten av forsvarssektorens tilstedeværelse, er det tatt utgangspunkt i data som gir informasjon om aktivitet og tilstedeværelse som medfører en økonomisk effekt. Dette gjør det mulig å skape et overordnet bilde, og samtidig se utviklingen i ulike regioner og fylker over tid. I rapporten er effektene vist både samlet og på region- og fylkesnivå. Norge har ingen formell regioninndeling, og regionene som omtales i rapporten er derfor basert på en geografisk inndeling av Norge i landsdelene Nord-Norge³, Trøndelag⁴, Vestlandet⁵, Østlandet⁶ og Sørlandet⁷. Regionreformen trådte i kraft 1. januar 2020, og den nye fylkesinndelingen benyttes derfor for første gang i denne rapporten.

¹ Nasjonal sikkerhetsmyndighet (NSM) ble administrativt underlagt Justis- og beredskapsdepartementet 3. mai 2019. Regnskapstall for NSM inngår derfor ikke i denne analysen.

² Lønnsutbetalinger til personell i utlandet og vare- og tjenestekjøp fra utenlandske leverandører.

³ Nordland og Troms og Finnmark

⁴ Trøndelag

⁵ Møre og Romsdal, Vestland og Rogaland

⁶ Innlandet, Vestfold og Telemark, Viken og Oslo.

⁷ Agder

Samleposten «ukjent stedseffekt» benyttes der det er uklart hvor midlene geografisk omsettes. Dette omfatter i vesentlig grad den delen av ansattes forbruk som ikke lar seg spore tilbake til en bestemt geografisk lokasjon, avgifter og skatter som går tilbake til statskassen, samt vare- og tjenestekjøp der det er uklart hvor de økonomiske effektene finner sted. En del av samleposten «ukjent stedseffekt» er også knyttet til EBA (investeringer og drift). Dette skyldes at flere EBA-investeringer er kategorisert som lands- eller regiondekkende, og at lokaliseringen av enkelte investeringer og vedlikeholdstrengende bygningsmasse er høygradert informasjon som ikke er fordelt på lokasjon.

Rapporten er konsentrert om nasjonale økonomiske effekter av forsvarssektorens aktivitet og tilstedeværelse. Effekter som kan knyttes til virksomhet utenfor Norges grenser er inkludert i vedlegg 2, men utdypes ikke i rapporten. Eksempelvis gjelder dette lønnsutbetalinger til personell i utlandet og kjøp av varer og tjenester fra internasjonale leverandører. Hovedtall i denne rapporten vil av denne grunn kunne avvike fra andre rapporter og økonomiske analyser, eksempelvis regnskapsanalyser og/eller budsjettanalyser for tilsvarende år.

I tidligere utgaver av rapporten ble effektene også sammenliknet gjennomgående over årene fra 2015 til 2017, og det ble lagt vekt på å opprettholde sammenliknbarhet mellom årene så langt det lot seg gjøre. I 2018-utgaven ble det foretatt vesentlige endringer i metode og forutsetninger for ytterligere å øke kvaliteten på de resultater som fremkommer av analysen. Det ble vektlagt valg av mer presise forutsetninger og bedre utnyttelse av informasjon i dataene. Overordnet metodikk og målemetode er derfor ulik rapportene som ble utarbeidet før 2018, med unntak av delen om indirekte økonomiske effekter av industrisamarbeid i kapittel 2.5, hvor tallenes utvikling går fra 2013–2019. En oversikt over direkte økonomiske effekter for perioden 2015–2017 er gjengitt i vedlegg 4.

Alle tall er oppgitt i 2020-kroner og med avrundede beløp med mindre annet er spesifisert. Dette for å eliminere effekten av vedvarende vekst i det generelle prisnivået. Alle tall som fremkommer i rapporten er altså reelle størrelser.

Det tas forbehold om at den faktiske økonomiske effekten av forsvarssektorens aktivitet kan avvike noe fra det som estimeres i rapporten. Dette skyldes primært at beregningene hviler på et sett med forutsetninger som etter beste skjønn skal samsvare med virkeligheten. En annen medvirkende årsak er at multiplikatoreffekter⁸ for avledet forbruk og kjøp av varer og tjenester ikke er inkludert i analysen.

Forbruk og skatt

Forbruk og skatt beregnes på bakgrunn av anonymiserte lønnsdata på individnivå. Dataene er videre koblet med de ansattes bosted og tjenestested, slik at det er mulig å skille mellom pendlere⁹ og ikke-pendlere. Dette for å ta hensyn til at en ikke ubetydelig andel av sektorens ansatte er pendlere som sannsynligvis legger igjen mindre av sin netto lønnsinntekt¹⁰ i bostedsfylket sammenliknet med ikke-pendlere.

Videre fordeles netto lønnsinntekt til den ansattes bosted, tjenestested og til posten «ukjent stedseffekt» på bakgrunn av ulike forbruksandeler. Vedlegg 1 gir en fullstendig oversikt over hvilke forbruksandeler som inngår i beregningene. Forbruksandelene benyttes for å ta høyde for at utbetalt lønn normalt brukes på et sett av forskjellige varer- og tjenester, og at disse typisk konsumeres på ulike geografiske lokasjoner. I beregningene legges det til grunn at 43 prosent av lønnsinntekten går tilbake til bostedsfylket gjennom konsum av varer og tjenester. Dette anslaget

⁸ Her menes økonomiske ringvirkninger som følger av forsvarssektorens og forsvarsansattes pengebruk i lokaløkonomien.

⁹ Definert som ansatte som arbeider i en annen region enn bostedsregionen.

¹⁰ Netto lønnsinntekt tilsvarer brutto lønnsinntekt fratrukket skatt og pensjon.

baserer seg på en oversikt over forbrukets sammensetning i Norge i 2018, publisert på Statistisk sentralbyrå (SSB) sine nettsider¹¹. Her fremgår det at nordmenn i gjennomsnitt benytter 43 prosent av lønnsinntekt på transport, matvarer, tobakk og alkoholfrie drikkevarer, kultur og fritid og egenandeler til helse. Dette er varer og tjenester som typisk konsumeres i nærheten av bostedet, og det er derfor rimelig å anta at slike kjøp har en positiv økonomisk effekt i bostedsfylket. Videre legges det til grunn at halvparten av dette forbrukes i tjenestefylket dersom den ansatte pendler. Førstegangstjenestegjørende antas imidlertid å benytte 90 prosent av sitt tjenestetillegg¹² på tjenestestedet, og de resterende 10 prosentene antas å gå til forbruk andre steder og sparing.

Flere undersøkelser¹³ viser at koronapandemien har påvirket nordmenns forbruksatferd. I 2020 oppholdt befolkningen seg mer i egne hjem. Det skapte en vridning i forbruket fra tjenester til varer. Blant annet har bransjer som privatmarkedet for byggevare, dagligvare, hus og hjem rapportert en sterk omsetningsøkning under koronapandemien. Nøyaktig hvordan dette påvirker forbruksandelene gitt av vedlegg 1 er imidlertid vanskelig å si med sikkerhet. Det er derfor ikke foretatt noen endringer i forbruksandelene.

Den statlige andelen av skatteinnbetalingene er trukket fra brutto lønnsinntekt, da dette ikke nødvendigvis går tilbake til steder hvor personellet arbeider og/eller bor. Den statlige skatteandelen og arbeidsgiveravgift inngår imidlertid i samleposten «ukjent stedeffekt». Det gjelder også andelen av lønnsinntekt som ikke lar seg spore tilbake til en bestemt geografisk lokasjon, slik som husleie/nedbetaling av lån, strøm/elektrisitet og sparing. Basert på SSBs tall, er det her forutsatt at denne andelen beløper seg til 57 prosent. Det er videre korrigert for lavere skattesatser i tiltakssonen i Troms og Finnmark.

Vare- og tjenestekjøp

I kjøp av varer og tjenester ligger både materiellinvesteringer¹⁴, anskaffelser i forbindelse med drift av materiell, og andre vare- og tjenestekjøp fra nasjonale leverandører. Forsvarssektorens kjøp av varer og tjenester fra norske leverandører er basert på leverandørens adresse i Brønnøysundregisteret. Avvik kan oppstå dersom en landsdekkende leverandør har en sentral foretaksadresse, mens arbeidet utføres av eksempelvis et regionalt avdelingskontor, dersom en leverandør benytter seg av underleverandører, eller liknende. Det er imidlertid usikkert hvor stor andel av de totale vare- og tjenestekjøpene i sentrale områder som Oslo og deler av Viken dette gjelder. Eventuelle avvik fra registrert adresse hos leverandørene er hensyntatt ved å tilskrive deler av varekjøpene i Oslo og Viken til samleposten «ukjent stedeffekt». Dette er basert på en gjennomgang av hvorvidt de største leverandørene i Oslo og Viken har regionale kontorer eller ikke. Til tross for denne korrigeringen, knytter det seg fremdeles en viss usikkerhet til den geografiske fordelingen av vare- og tjenestekjøp. Noen av effektene som er registrert på Østlandet kan ha funnet sted i andre regioner.

Eiendom, bygg og anlegg (EBA)

Det er i hovedsak to økonomiske effekter som oppstår som følge av sektorens EBA-bruk. Den ene kommer fra det daglige drifts- og vedlikeholdsarbeidet som gjøres på bygningsmassen sektoren

¹¹ Statistisk sentralbyrå (2019). Dette bruker nordmenn penger på. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/artikler-og-publikasjoner/dette-bruker-nordmenn-penger-pa>.

¹² I førstegangstjenesten får man ikke lønn, men tjenestetillegg. Dette er ikke skattepliktig.

¹³ NRK (2021).

NRK-undersøkelse: Halve Norge sier de vil redusere forbruket etter koronaen. Tilgjengelig fra: https://www.nrk.no/norge/nrk-undersokelse_-halve-norge-sier-de-vil-reducere-forbruket-etter-koronakrisen-1.15133385.

¹⁴ Alle nasjonale materiellinvesteringer på kapittel 1760, post 45 og 1761, post 45 (kjøp av nye F-35 kampfly) er inkludert. Økonomiske effekter fra utlandet inngår i vedlegg 2.

eier, og den andre følger av de investeringer sektoren gjør for å bygge ny EBA eller fornye eksisterende EBA.

De økonomiske effektene av investeringer i EBA er basert på innrapporterte tall fra FB for regnskapsåret 2020. Disse er fordelt på de ulike etablissementene som har hatt investeringsaktivitet. Det er utfordrende å estimere nøyaktig hvilken økonomisk effekt som tilfaller et geografisk område som følge av investering i EBA. Et byggeprosjekt består av en rekke ulike innsatsfaktorer som eksempelvis byggematerialer og håndverkere, og en presis fordeling av hver enkelt effekt er bortimot uhåndterlig. I denne rapporten er det derfor håndtert på en forenklet måte, ved at summen av alle innsatsfaktorer i et investeringsprosjekt tilfaller fylket hvor prosjektet utføres. Til tross for at deler av de økonomiske effektene ikke nødvendigvis tilfaller fylket hvor investeringsprosjektet er lokalisert, gir det et bilde på forsvarssektorens tilstedeværelse og utvikling i det aktuelle området.

Den geografiske fordelingen av driftsmidler benyttet til EBA er basert på FBs driftsrelaterte vare- og tjenestekjøp for 2020. En rekke av FBs leverandører er lokalisert med hovedkvarter på det sentrale Østlandet, noe som gir et noe skjevt bilde av den geografiske fordelingen av driftsmidler. Arealet av bygningsmassen som forsvarssektoren eier i de ulike fylkene er derfor benyttet som grunnlag for å fordele driftsmidlene på fylkesnivå.

Indirekte effekt: Industrisamarbeid

Økonomisk effekt av industrisamarbeid gjennom gjenkjøpsavtaler er inkludert som en indirekte effekt og omtales i kapittel 2.5. Beregningen av den økonomiske verdien av gjenkjøp gjøres ut fra en rekke kriterier, og tilsvarer derfor ikke det utenlandske leverandører faktisk betaler til norsk industri. Gjenkjøpstallene kommer etterskuddsvis, som følge av en prosess tilhørende godkjenning av avtaler. Dette innebærer at siste år med tilgjengelig verdi på gjenkjøp er 2019. Gjenkjøpstallene for 2020 blir klare primo 2022, og vil først kunne synliggjøres ved senere oppdateringer av denne rapporten.

1.4. DATAGRUNNLAG OG KILDER

Tallmaterialet og data som er benyttet som grunnlag for rapporten baseres på følgende:

- Regnskapstall¹⁵ for 2020 fra FD, Forsvaret, FMA, FB og FFI: Utbetalinger til leverandører i 2020 og lønnsutbetalinger til virksomhetenes ansatte.
- FBs framdriftsrapport for EBA-investeringer for 3. tertial 2020.
- FBs fordeling av leid areal i helhetlig eiendomsregister (HER) per 31.12.2020.
- FDs tall for gjenkjøp i 2019, beregnet av FMA i oktober 2020.
- Rapport om økonomiske effekter av forsvarssektorens tilstedeværelse for 2018 og 2019, med underliggende regneark.
- Skatteetatens nettsider (skattesatser etc.).
- SSBs nettsider (forbruksandeler).
- SSBs befolkningsstatistikk 11342: Areal og befolkning, etter region, statistikkvariabel og år.

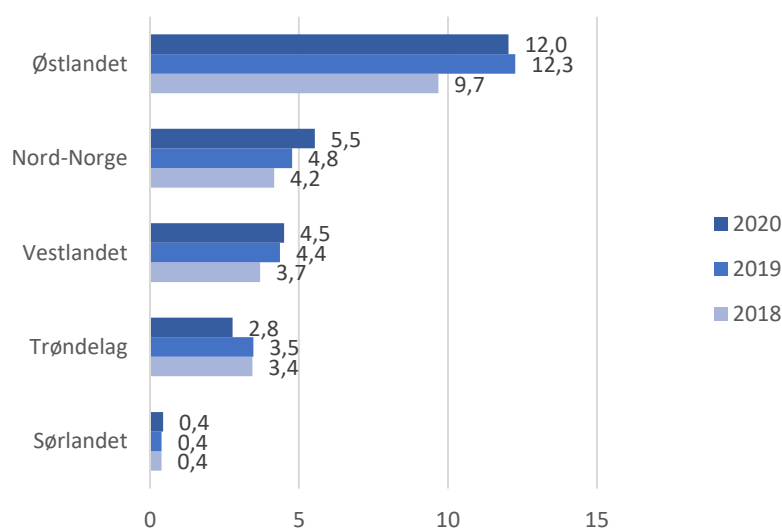
¹⁵ Regnskapstall hentet fra kontantregnskap 2020: lønnsutbetalinger fra FD, Forsvaret, FB og FMA, utbetalinger til leverandører fra FD, Forsvaret, FMA og FB. Regnskapstall hentet fra periodisert regnskap 2020: lønnsutbetalinger fra FFI, utbetalinger til leverandører fra FFI.

2. ØKONOMISK EFFEKT AV FORSVARSSEKTORENS TILSTEDEVÆRELSE

Estimatene for forsvarssektorens grunnlag for annen økonomisk aktivitet er basert på effekter som følger av ansattes forbruk og innbetaling av skatt, sektorens vare- og tjenestekonsum, samt EBA-relaterte utgifter. I tillegg kommer den indirekte økonomiske effekten av industrisamarbeid med utlandet, men disse inngår ikke i de totale beregningene presentert i avsnitt 2.1. Indirekte effekter omtales i stedet separat i avsnitt 2.5.

2.1. OVERORDNEDE FUNN

Den samlede økonomiske effekten av forsvarssektorens tilstedeværelse og aktivitet i Norge er estimert til om lag 39,7 mrd. kroner for året 2020. 14,4 mrd. kroner av den totale økonomiske effekten går til samleposten «ukjent stedseffekt». Dette skyldes blant annet at store deler av forbruk og skatt ikke kan tilegnes et bestemt sted, som nevnt i kapittel 1.3. Tilsvarende gjelder for en del utbetalinger forsvarssektoren har til leverandører med sentrale foretaksadresser og regionale avdelingskontor. Figur 1 viser en regionsvis fordeling av de økonomiske effektene i perioden 2018-2020.

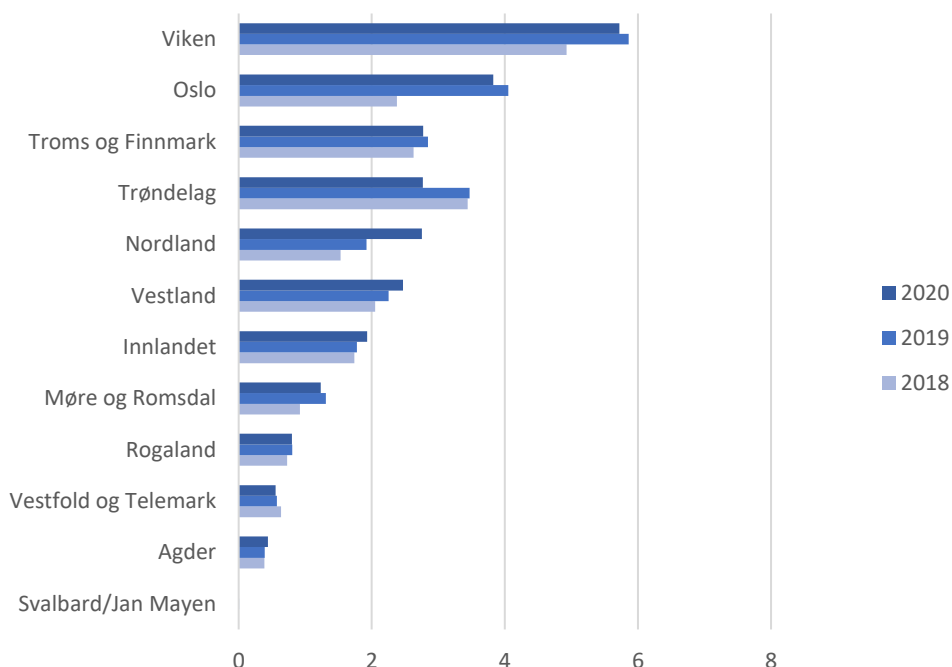
Figur 1 – Regionsvis fordeling av total økonomisk effekt fra forsvarssektoren i mrd. 2020-kroner

Den regionsvise fremstillingen viser at Østlandet er regionen med som skaper grunnlaget for den største aktiviteten fra sektoren i 2020, etterfulgt av Nord-Norge. Den største veksten har vært i Nord-Norge.

Videre viser figur 2 at Viken, Oslo og Troms og Finnmark var fylkene med størst økonomisk effekt fra sektorens aktivitet og tilstedeværelse i 2020. Som det fremkommer under kapittel 2.2 og 2.3, er Viken og Oslos store andel hovedsakelig knyttet til forbruk og skatt, samt forsvarssektorens kjøp av varer og tjenester.

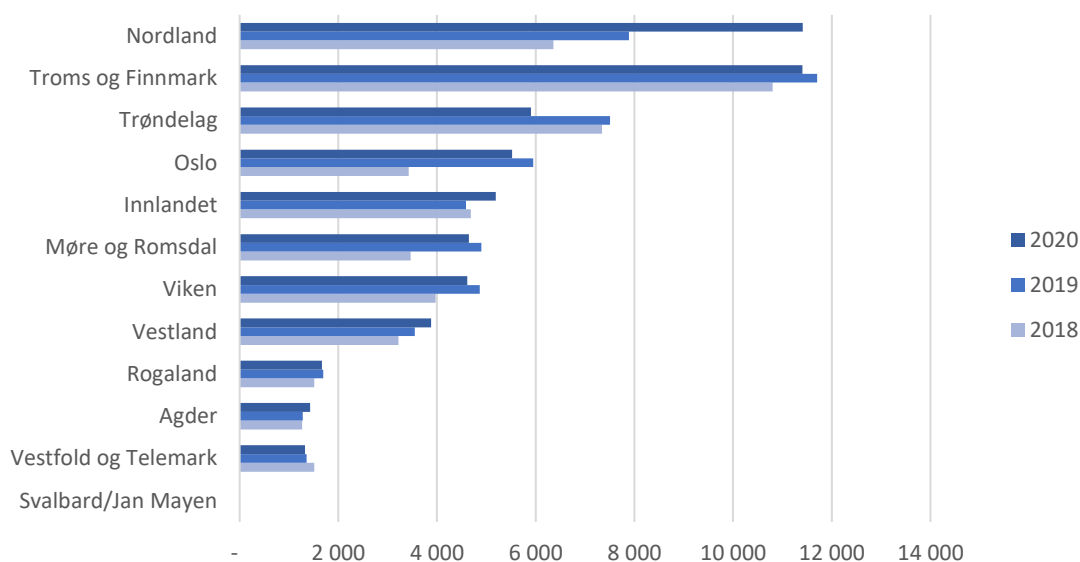
Det er grunn til å tro at det er en skjevhet i retning av å overvurdere Viken og Oslo som kilde til de økonomiske effektene. Det skyldes at mange firmaer har sin foretaksadresse her, men at arbeid kan utføres via kontorer på andre lokasjoner. Dette gjelder også når firmaene anvender underleverandører.

Figur 2 viser for øvrig at økningen i Nord-Norge kommer fra Nordland. Dette skyldes EBA-investeringer knyttet til etableringen av Evenes flystasjon. I Trøndelag har den økonomiske effekten gått ned fra 2019 til 2020. Årsaken er at flere store investeringsprosjekter knyttet til byggingen av kampflybasen på Ørland ble ferdigstilt i årene før 2020. Ellers er tendensene nokså like¹⁶ som i 2018 og 2019.

Figur 2 - Fylkesvis fordeling av total økonomisk effekt fra forsvarssektoren i mrd. 2020-kroner

Ved hjelp av befolkningsstatistikk¹⁷ fra Statistisk sentralbyrå (SSB) kan den økonomiske effekten også fremstilles per innbygger:

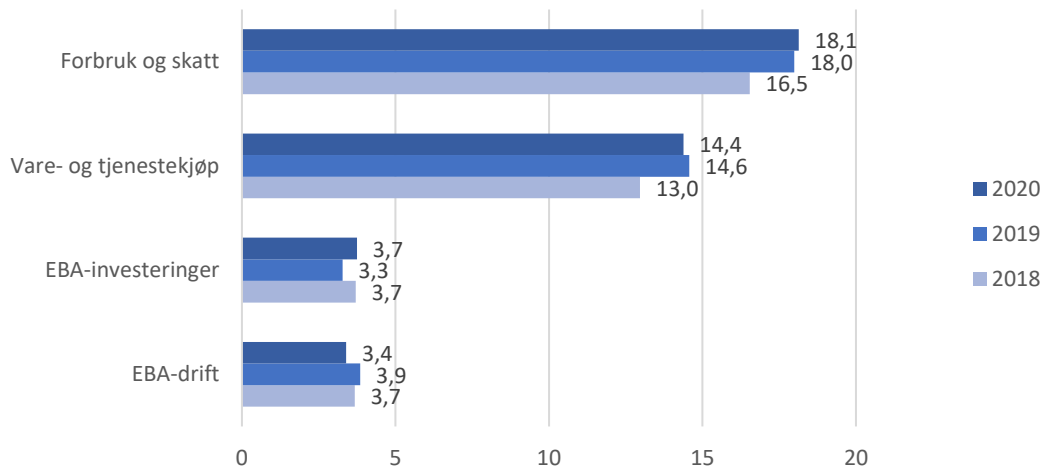

Figur 3 - Fylkesvis fordeling av økonomisk effekt per innbygger i 2020-kroner

¹⁶Med unntak av Oslo. Den store økningen fra 2018 til 2019 skyldes at FD, som har tilhold i Oslo, for første gang ble inkludert i datagrunnlaget for 2019.

¹⁷ Befolkning per 1.1, hentet fra SSBs statistikkdatabase 11342: Areal og befolkning, etter region, statistikkvariabel og år.

Figur 3 viser at Nordland, Troms og Finnmark og Trøndelag er de tre fylkene med størst økonomisk effekt av sektorens tilstedeværelse *per innbygger*. Viken og Oslo som er blant fylkene med størst økonomisk effekt i nominelt kronebeløp havner lenger ned på listen når den økonomiske effekten justeres for innbyggertall. Dette er ikke overraskende gitt at det også er de to fylkene med høyest innbyggertall.

Figur 4 – Økonomisk effekt fra forsvarssektoren fordelt på kategori i mrd. 2020-kroner

Figur 4 viser at forbruk og skatt og vare- og tjenestekjøp er de største postene i beregningsgrunnlaget. Den største økningen fra 2019 til 2020 finner vi innenfor EBA-investeringer. En mer detaljert fremstilling over fordelingen av de fylkesvise og regionale økonomiske effektene for perioden 2018-2020 er presentert i vedlegg 2.

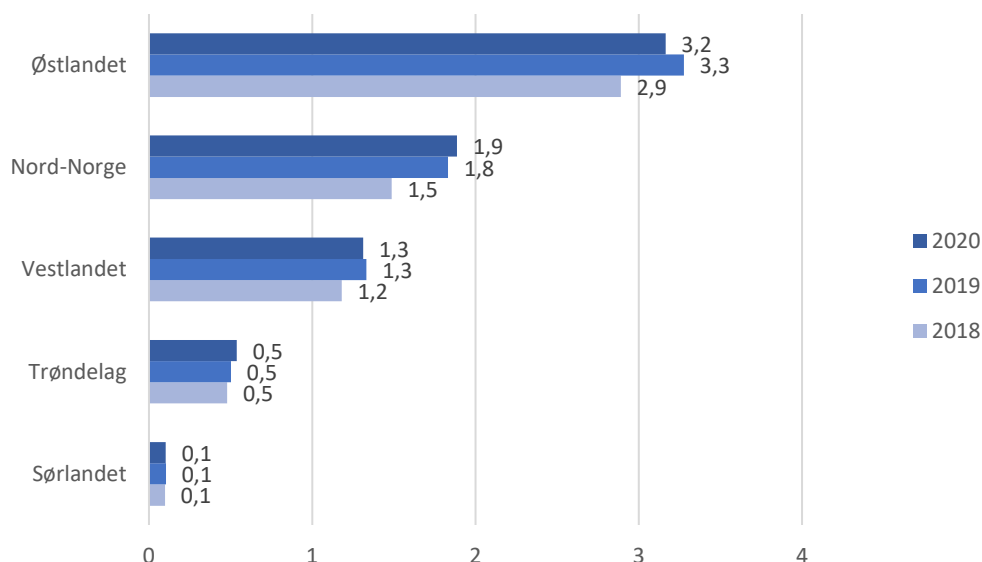
2.2. ØKONOMISK EFFEKT AV FORBRUK OG SKATT

Den økonomiske effekten av ansattes forbruk og innbetaling av skatt er basert på lønnsutbetalinger til ansatte i FD, Forsvaret, FMA, FB og FFI. Brutto lønnsutbetaling i 2020, inklusive tillegg, er fratrukket skatt¹⁸ og pensjon for å måle netto lønnsinntekt. Netto lønnsinntekt er videre fordelt på den ansattes antatte forbruk i bostedsfylket og tjenestefylket, samt en post for forbruk med ukjent stedseffekt og sparing.

Av den totale økonomiske effekten utgjør forbruk og skatt om lag 18,1 mrd. kroner, hvorav 7 mrd. kroner utgjør den delen av ansattes forbruk og skatt som antas å tilfalle bosted og tjenestested. De resterende 11,1 mrd. kronene kommer fra forbruk med ukjent stedseffekt, sparing, statsskatt og arbeidsgiveravgift.

Forbruk og skatt utgjorde om lag 46 prosent av den totale effekten for 2020. Sammenliknet med 2019 er den økonomiske effekten av forbruk og skatt økt med om lag 100 mill. kroner, jf. figur 4. Normalt ville det lokale lønnsoppgjøret for 2019 blitt utbetalt med virkning fra høsten 2019, og dermed inngått i tallene for 2020. Som følge av brudd i de lokale lønnsforhandlingene mellom Forsvaret og arbeidstakerorganisasjonene i 2019 ble det lokale lønnsoppgjøret for Forsvaret først utbetalt i 2021. Den økonomiske effekten av dette vil derfor inngå i tallene for 2021. Dette er med på å forklare den beskjedene økningen i estimert forbruk og skatt i 2020. Omregningen fra 2019-til 2020-kroner er en annen forklaring på den lave økningen. Fordi kun den sentrale delen av lønnsoppgjøret for 2019 inngår i personellutgiftene for 2020 overvurderes den faktiske veksten i lønnsutbetalinger fra 2019 til 2020 ved lønnsjustering av 2019-tallene. Den faktiske økningen i forbruk og skatt vil derfor være noe større enn det som fremkommer av rapporten. Øvrige årlige variasjoner kan skyldes endringer i inntektsgrunnlaget eller i aktivitetsnivået. Dette er ikke analysert i rapporten.

Figur 5 viser en regionsvis fordeling av effekter fra forbruk og skatt i perioden 2018-2020. Østlandet er regionen hvor den største effekten oppstår og står for om lag 3,2 mrd. kroner. Fordelingen danner et representativt bilde av forsvarssektorens tilstedeværelse i landet, med høy aktivitet i Nord-Norge og på Vestlandet.

Figur 5 – Regionsvis fordeling av forbruk og skatt i forsvarssektoren i mrd. 2020-kroner

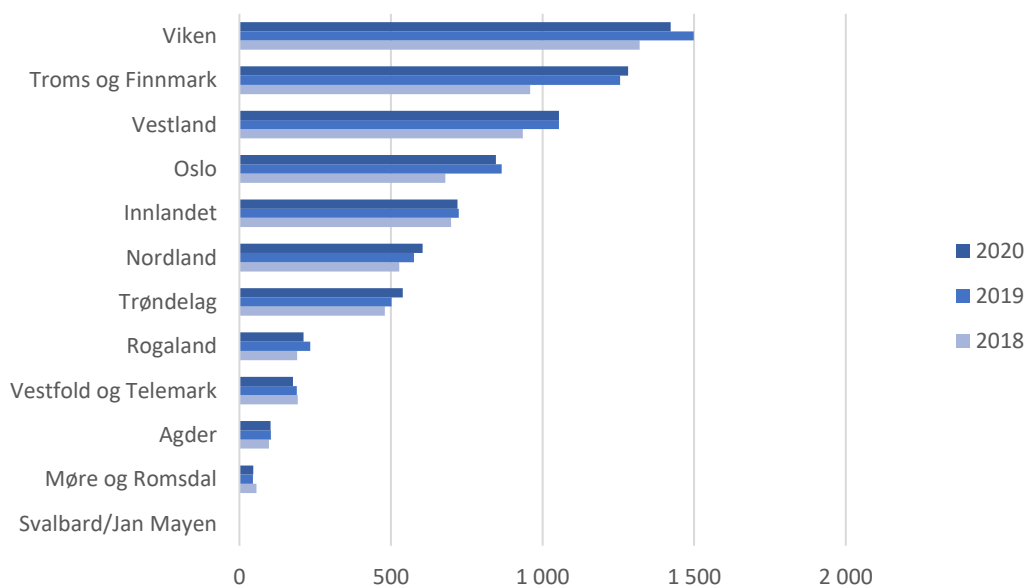
¹⁸Den statlige skattetrekkandelen (felleskatt; 8,45 prosent i 2020, trinnskatt og trygdeavgift) og arbeidsgiveravgift er trukket fra lønnsutgiftene i de ulike fylkene og vil inngå i samleposten «ukjent stedseffekt», da de ikke nødvendigvis går tilbake til kommunen/fylket hvor personellet er registrert. Kommuneskatt (11,10 prosent i 2020) og fylkesskatt (2,45 prosent i 2020) er tildelt bostedsfylket.

Figur 6 viser den fylkesvise fremstillingen av økonomisk effekt fra forbruk og skatt. I 2020 lå Viken, Troms og Finnmark og Vestland høyest. Dette reflekterer i stort de geografiske tyngdepunktene for forsvarssektoren.

I Viken finner vi flere av Forsvarets avdelinger, samt andre deler av sektorens virksomhet. For eksempel har blant annet FLO, FMA, FB og FFI hele eller deler av sin virksomhet i fylket. I tillegg har Luftforsvaret og Forsvarets sanitet virksomhet på Gardermoen og i Sessvollmoen leir. Rygge flystasjon ligger også i Viken og er hovedkvarteret til Luftforsvarets ledelse og Oslofjord heimevernsdistrikt. Fra 2019 til 2020 var det en nedgang i den økonomiske effekten fra forbruk og skatt i Viken på nærmere 80 mill. kroner.

Mange av Forsvarets militære avdelinger har tilhold i Troms og Finnmark fylke, herunder blant annet Bardufoss leir med Sambandsbataljon, Stridstrenbataljon og Militærpolitikompagniet. Bardufoss flystasjon huser blant annet Luftforsvarets flyskole. Setermoen leir med Panserbataljon, Artilleribataljon, Sanitetsbataljon og Etterretningsbataljon, samt Skjold leir med 2. bataljon og Ingeniørbataljon, ligger også i Troms og Finnmark. Lengre nord finner vi Porsangmoen leir som er senteret i Garnisonen i Porsanger og hovedkvarteret til Finnmark landforsvar. I Porsanger er også Luftforsvarets base Banak som opererer to av Luftforsvarets redningshelikoptre. Andre enheter/avdelinger i fylket er Kystjegerkommandoen, Alliert treningscenter Nord, Forsvarets lønnsadministrasjon og Hærens musikkorps. Det økonomiske effekten av forbruk og skatt i Troms og Finnmark har økt med nærmere 30 mill. kroner fra 2019 til 2020.

I Vestland fylke ligger Haakonvern som er Sjøforsvarets hovedbase. I tillegg er flere av Forsvarets øvrige avdelinger representert her. Forsvarets logistikkorganisasjon (FLO) har for eksempel Regional logistikkommando Vest-Norge på basen, samt verksted med vedlikeholdskapasitet for Sjøforsvarets fartøy og materiell. I 2020 var den økonomiske effekten av forbruk og skatt i Vestland fylke tilnærmet lik som i 2019.

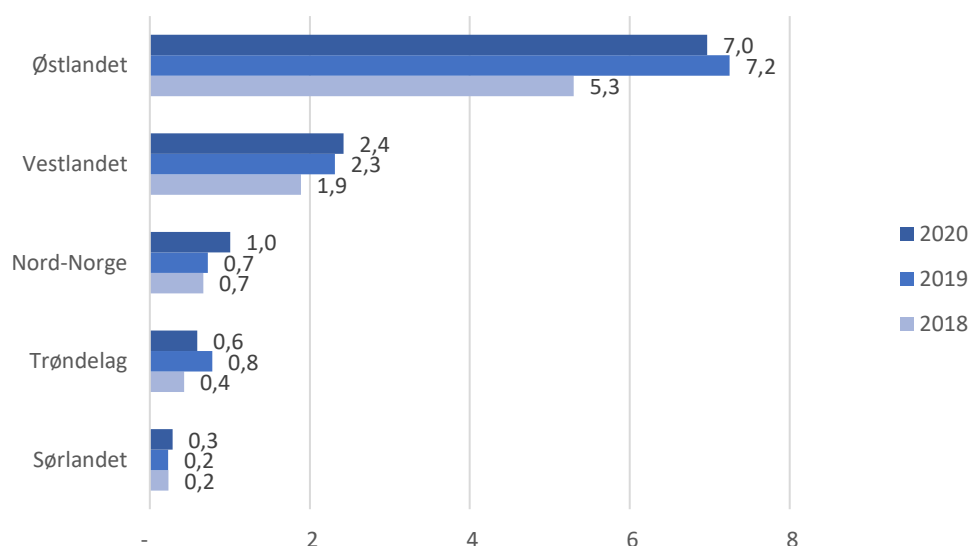
Figur 6 – Fylkesvis fordeling av forbruk og skatt i forsvarssektoren i mill. 2020-kroner

2.3. ØKONOMISK EFFEKT AV VARE- OG TJENESTEKJØP

Forsvarssektorens kjøp av varer og tjenester fra nasjonale leverandører og tjenestetilbydere utgjør 36 prosent av beregningene for 2020. I kroneverdi er den økonomiske effekten av vare- og tjenestekjøp estimert til 14,4 mrd. kroner. Dette inkluderer både driftsrelaterte kjøp og materiellinvesteringer. Sammenliknet med 2019 er den økonomiske effekten av vare- og tjenestekjøp redusert med om lag 200 mill. kroner, jf. figur 4. En mulig årsak kan være reduserte utgifter til kollektivtransport som følge av koronapandemien. Blant annet er utbetalingene fra forsvarssektoren til kollektivtransportaktørene Norwegian Air Shuttle, Vygruppen, Bussring og NOR-WAY Bussekspress redusert med til sammen 120 mill. kroner fra 2019 til 2020.

Som følge av problematikken rundt sentrale foretaksadresser og regionale avdelingskontor, nevnt i kapittel 1.3, er deler av vare- og tjenestekjøpene tilegnet samleposten «ukjent stedseffekt». Av den totale økonomiske effekten fra vare- og tjenestekjøp, er det beregnet at 3,1 mrd. kroner kommer fra leverandører med ukjent geografisk lokasjon.

De resterende 11,3 mrd. kronene av sektorens kjøp av varer og tjenester er fordelt regions- og fylkesvis basert på leverandørenes lokalisering, og er fremstilt i henholdsvis figur 7 og 8. Østlandet er den klart største leverandørregionen, med nærmere 7 mrd. kroner i vare- og tjenestekjøp fra forsvarssektoren i 2020. Videre er Viken, Oslo og Møre og Romsdal de tre største fylkene med leveranser til forsvarssektoren på henholdsvis 3,5, 2,7 og 1,2 mrd. kroner i 2020.

Figur 7 – Regionvis fordeling av forsvarssektorens vare- og tjenestekjøp i mrd. 2020-kroner

Noen utvalgte forhold for enkelte fylker knyttet til kjøp av varer og tjenester i 2020

Viken

Viken er fylket med størst økonomisk effekt fra kjøp av varer og tjenester i 2020. Dette skyldes delvis at flere av sektorens stabs- og felleselementer har tilhørighet i Viken, samt at mange store leverandører har sine hovedkontorer i dette fylket, jf. kapittel 1.3. Den største leverandøren i Viken i 2020 var Kongsberg Defence & Aerospace (KDA). KDA er involvert i mange forskjellige prosjekter for Forsvaret og FMA, og utbetalingene til KDA vil derfor variere fra år til år i tråd med de ulike fasene i prosjektene. KDA hadde i 2020 leveranser for nærmere 1,3 mrd. kroner til Forsvaret og FMA. Vare- og tjenestekjøp fra KDA stod alene for nærmere 37 prosent av forsvarssektorens totale vare- og tjenestekjøp i Viken i 2020.

Andre store leverandører i Viken er Kongsberg Aviation Maintenance Services (KAMS) og Equipnor AS. KAMS leverer reparasjons- og vedlikeholdstjenester av fly og helikoptre til Forsvaret, og hadde i 2020 leveranser til Forsvaret for over 341 mill. kroner. Equipnor er nordens største leverandør av personlig utrustning til forsvar og politi. I 2020 hadde Equipnor leveranser for 299 mill. kroner til Forsvaret.

Oslo

Etter Viken er Oslo fylket med størst økonomisk effekt fra kjøp av varer og tjenester i 2020. Også dette skyldes at flere av sektorens stabs- og felleselementer har tilhørighet i Oslo, samt at mange store leverandører har sine hovedkontorer i Oslo. De tre største leverandørene i Oslo i 2020 var Harald Møller AS, Leaseplan AS og Space Norway Heosat AS, med leveranser til forsvarssektoren på henholdsvis 285, 191 og 139 mill. kroner. Førstnevnte er Norges største bilimportør, Leaseplan er et av landets største leasingselskaper og Space Norway er et statsaksjeselskap som utvikler og drifter romrelatert infrastruktur for nasjonale brukerbehov.

Møre og Romsdal

Den største leverandøren i Møre og Romsdal i 2020 var Vard Group AS. Vard-gruppen er en stor nasjonal aktør innenfor bygging av spesialiserte fartøyer med tre skipsverft lokalisert i Norge. I 2018 inngikk FMA og Vard Group AS en kontrakt om byggingen av tre nye kystvaktfartøy til en kontraktsverdi på 5,2 milliarder kroner. I 2020 hadde FMA og Forsvaret utbetalinger Vard Group AS på 603 mill. kroner. Andre store leverandører i Møre og Romsdal er drivstoffselskapet Bunker Oil AS og Rem Valhall AS som tilbyr båtutleie til Forsvaret. Disse to selskapene solgte varer og tjenester til forsvarssektoren for totalt 346 mill. kroner i 2020.

Vestland

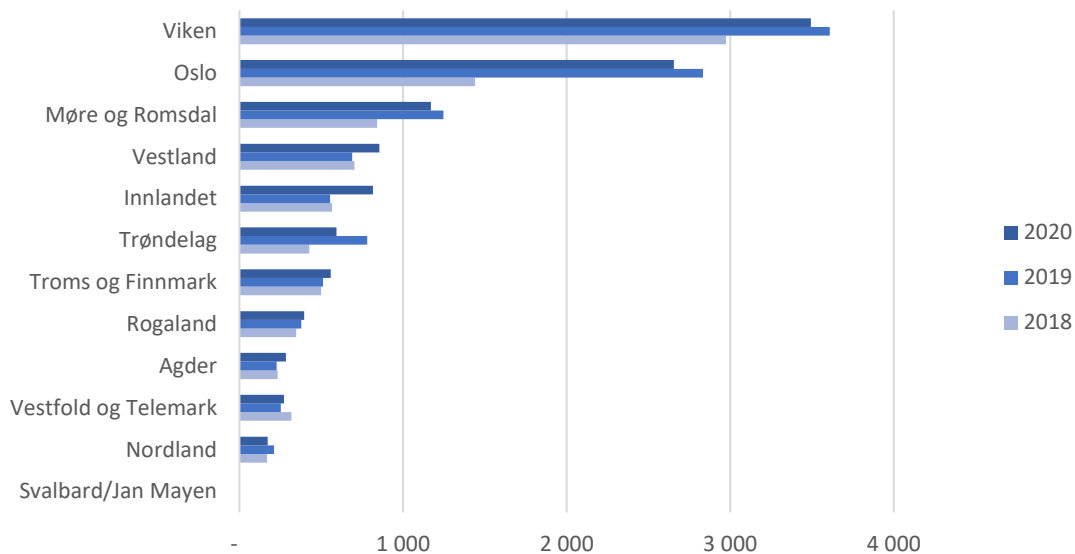
I Hordaland har Sjøforsvarets tyngdepunkt i Bergen stor betydning for fylkets maritime næringer. For eksempel ble det i 2020 utbetalt henholdsvis 150 og 63 mill. kroner fra forsvarssektoren til Rubix AS (tidligere Brammer AS) og OneCo Vest AS, som er betydningsfulle lokale leverandører av logistikk- og vedlikeholdstjenester. Forsvaret har en rammeavtale med Rubix AS om leveranse av verktøy, verkstedutstyr, verneutstyr og arbeidsklær til Forsvarets avdelinger, og OneCo Vest har en langsiktig rammekontrakt på skipsteknisk vedlikehold av Forsvarets fregatter. En annen stor leverandør er Endúr Maritime som blant annet leverer vedlikeholdstjenester til Haakonsværn. I 2020 kjøpte forsvarssektoren tjenester fra denne leverandøren for 49 mill. kroner.

Innlandet

Den største leverandøren i Innlandet fylket i 2020 var Nammo Raufoss AS. Nammo Raufoss AS er en høyteknologisk bedrift innenfor forsvars- og romfartsprodukter. Selskapet er spesialisert innenfor design, utvikling, testing og produksjon av ammunisjon og rakettmotorer. I 2020 stod selskapet for 74 prosent (606 mill. kroner) av Innlandets leveranser til forsvarssektoren.

Trøndelag

I Trøndelag var Boa Tugs AS forsvarssektorens største leverandør i 2020. Forsvaret kjøpte tjenester av Boa Tugs AS for 103 mill. kroner i 2020. Dette knytter seg hovedsakelig til innleie av to nye fartøyer som sammen med eksisterende Kystvaktfartøyer inngår i den totale statlige slepebåtberedskapen. Andre sentrale leverandører i Trøndelag er Maske AS og Lindbak AS som tilbyr forbruksartikler, kontormøbler, utskriftstjenester, samt IT- og audiovisuelle løsninger.

Figur 8 – Fylkesvis fordeling av forsvarssektorens vare- og tjenestekjøp i mill. 2020-kroner

2.4. ØKONOMISK EFFEKT AV EIENDOM, BYGG OG ANLEGG

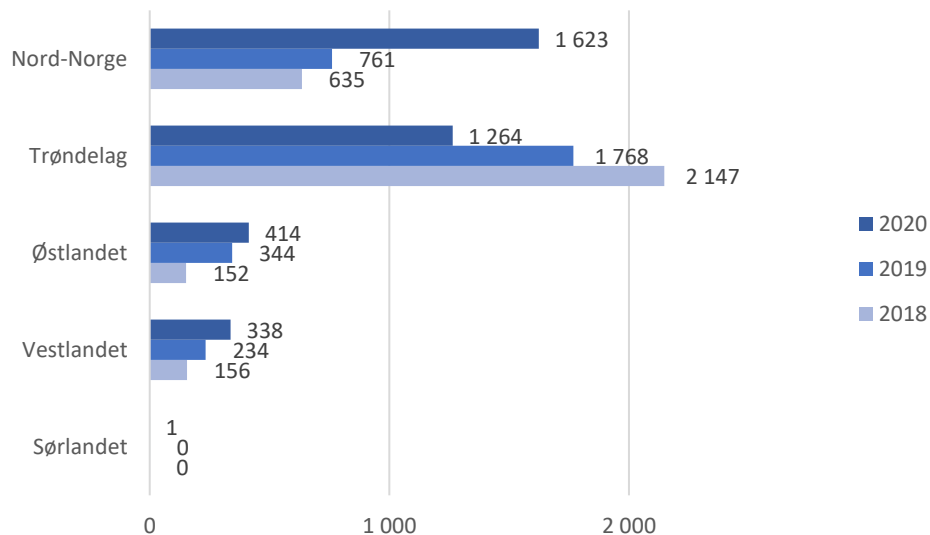
Den økonomiske effekten av forsvarssektorens eiendom, bygg og anlegg (EBA) er målt gjennom hvor mye som investeres i EBA og driftsutgifter brukt på EBA i 2020 for samtlige fylker. Totalt er den økonomiske effekten fra EBA-området på om lag 7 mrd. kroner i 2020, noe som utgjør 18 prosent av sektorens totale økonomiske effekt. Regionale og fylkesvise effekter fra EBA-aktivitet varierer årlig. Dette skyldes hovedsakelig variasjon i investeringsnivået, eksempelvis som følge av ferdigstillelse eller igangsetting av nye prosjekter ulike steder i landet.

EBA-investeringer

Samlede EBA-investeringer var på 3,7 mrd. kroner i 2020, en økning på over 500 mill. kroner fra 2019, jf. figur 4. Enkelte EBA-investeringer er kategorisert som lands- eller regiondekkende, slik som eksempelvis ulike tiltak for sikring og energiøkonomiserende tiltak. Lokaliseringen av enkelte andre investeringer er høygradert informasjon, og er derfor ikke fordelt på lokasjon. I sum utgjør slike investeringer 104 mill. kroner av de totalt 3,7 mrd. kronene i 2020.

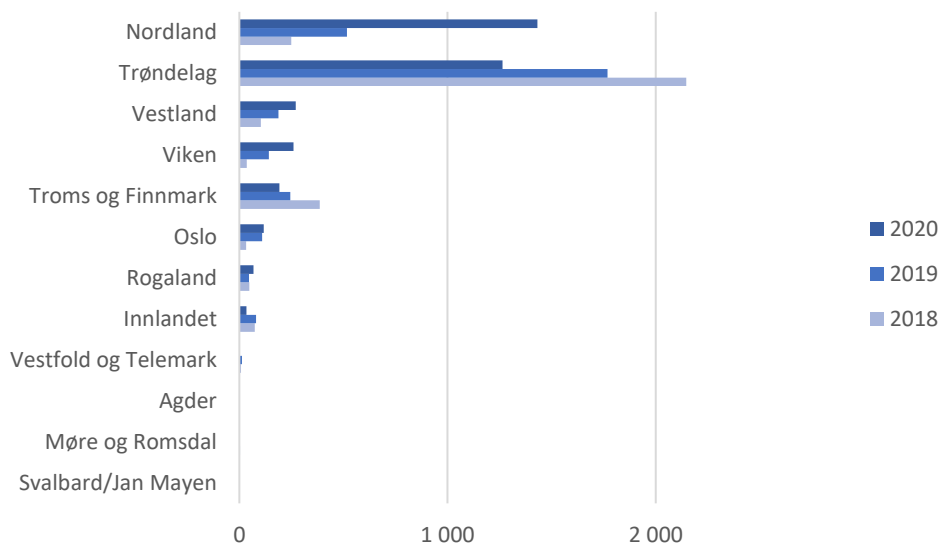
Figur 9 viser hvordan de resterende 3,6 mrd. kronene fra EBA-investeringer fordeler seg på landets ulike regioner. I 2020 ble det investert spesielt mye i EBA i Nord-Norge. Driveren bak de store investeringene i Nord-Norge er etableringen av Evenes flystasjon, som bygges opp for å huse de nye maritime patruljeflyene og F-35 på NATO kampflyberedskap. Investeringsnivået i Nord-Norge har økt betydelig som følge av dette. De største investeringene på Evenes i 2020 var knyttet til beskyttelse og sikring samt fornyelse og oppgradering av infrastruktur.

Det investeres fortsatt mye i EBA i Trøndelag knyttet til etableringen av kampflybasen på Ørlandet. Investeringsnivået var imidlertid langt lavere i 2020 enn i 2018 og 2019. Dette skyldes at flere store EBA-prosjekter på Ørland ble ferdigstilt i årene før 2020.

Figur 9 – Regionsvis fordeling av forsvarssektorens utgifter tilknyttet EBA-investeringer i mill. 2020-kroner

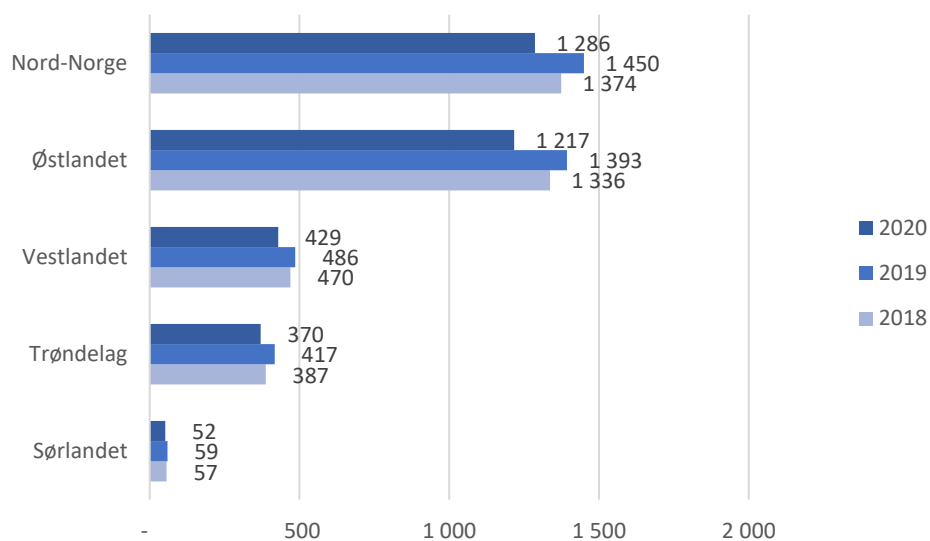
Fordelingen av EBA-investeringer på fylkesnivå er vist i figur 10. Nordland og Trøndelag fylke peker seg ut med hensyn til investeringsaktivitet av samme årsaker som nevnt i avsnittet over.

Figur 10 – Fylkesvis fordeling av forsvarssektorens utgifter tilknyttet EBA-investeringer i mill. 2020-kroner

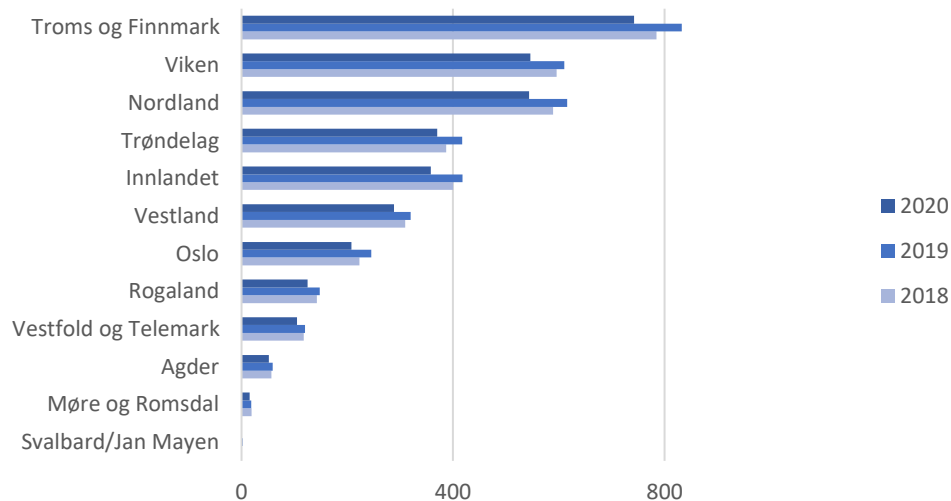
EBA-drift

Driftsutgifter knyttet til EBA utgjorde 3,4 mrd. kroner av den totale økonomiske effekten i 2020, jf. figur 4. Sammenliknet med 2019 er det nedgang på om lag 450 mill. kroner. Av de totale 3,4 mrd. kronene går 41 mill. kroner til samleposten «ukjent stedseffekt», og er knyttet til EBA-drift på høygraderte lokasjoner. Figur 11 viser hvordan de resterende midlene til EBA-drift fordeler seg på landets ulike regioner. Det er Nord-Norge og Østlandet som har hatt størst økonomisk effekt av EBA-drift i 2020.

Figur 11 – Regionsvis fordeling av forsvarssektorens utgifter tilknyttet EBA-drift i mill. 2020-kroner

Figur 12 viser en fylkesvis oppstilling av driftsutgiftene knyttet til EBA. Som i 2019 er det Troms og Finnmark, Viken og Nordland som har hatt størst økonomisk effekt av EBA-drift i 2020. Dette er fylker med høy forsvarsaktivitet, og det er derfor naturlig at en stor andel av sektorens bygningsmasse er lokalisert i disse områdene. Årsaken til at det figuren viser en nedgang i alle fylker skyldes en reduksjon i FBs samlede driftsutgifter fra 2019 til 2020, samt metoden for hvordan disse midlene er fordelt. Den fylkesvise fordelingen av driftsutgifter til EBA er nærmere beskrevet i kapittel 1.3.

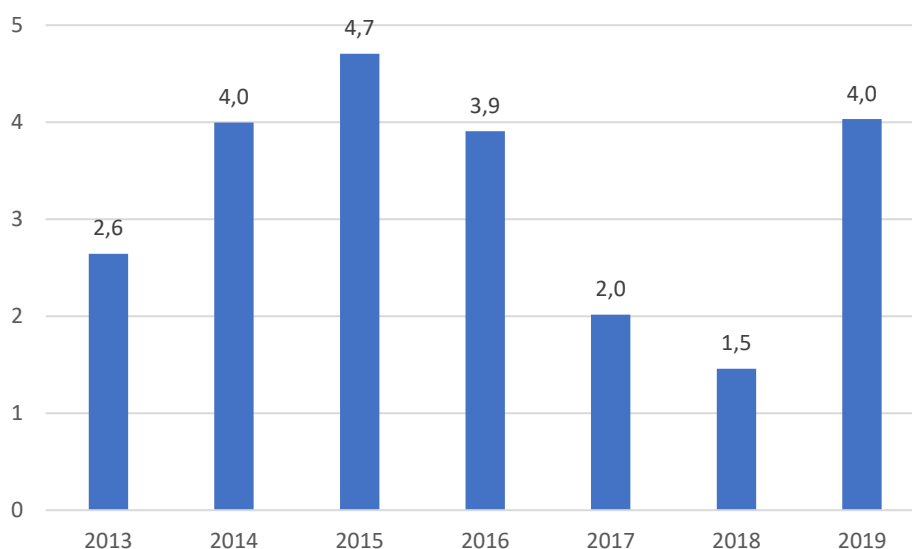

Figur 12 – Fylkesvis fordeling av forsvarssektorens utgifter tilknyttet EBA-drift i mill. 2020-kroner

2.5. INDIREKTE EFFEKT: INDUSTRISAMARBEID

Industrisamarbeidsavtaler (også kalt gjenkjøpsavtaler) er et virkemiddel i *Nasjonal forsvarsindustriell strategi*¹⁹. Norske myndigheter benytter slike avtaler for å bidra til at norsk industri får tilgang til utenlandske forsvarsrelaterte markeder slik at kompetanse og kapasitet tilflyter det norske Forsvaret gjennom en styrket leverandørindustri. Ved anskaffelser av materiell fra utlandet for mer enn 50 mill. kroner, stiller normalt norske myndigheter krav til den utenlandske leverandøren om å sikre aktivitet for norsk industri gjennom direkte eller indirekte oppdrag for en tilsvarende verdi. Det internasjonale forsvarsmarkedet er i utgangspunktet et lukket marked preget av nasjonal kontroll og favorisering av egen industri. Eksempelvis gir EØS-avtalens artikkel 123, ut fra vesentlige sikkerhetsinteresser, adgang til å unnta anskaffelser av forsvarsmateriell fra EUs regler for det indre marked. Industrielt samarbeid er derfor et virkemiddel for å sikre konkurransedyktig norsk industri adgang til utenlandske markeder.

Verdien²⁰ av gjenkjøp for 2020 vil ikke foreligge før primo 2022. Verdien for 2019 er således det siste tilgjengelige tallgrunnlaget når denne rapporten skrives. Figur 13 viser den overordnede, historiske utviklingen i gjenkjøpsverdi. For 2019 er verdien av industrisamarbeid beregnet til å utgjøre om lag 4 mrd. kroner for norsk forsvarsindustri. Det er store årlige variasjoner når det gjelder verdien av gjenkjøp, både på overordnet nivå og på det som gjenspeiles i den regions- og fylkesvise fordelingen. Disse variasjonene kan betegnes som naturlig variasjon over tid og har sammenheng med typen av prosjekter som krediteres som gjenkjøp. I perioden etter 2015, frem til og med 2018 har det vært en nedadgående trend i gjenkjøpsverdien. En mulig forklaring kan være at Forskrift om forsvars- og sikkerhetsanskaffelser (FOSA) ble implementert 1. januar 2014. Denne åpner ikke for gjenkjøp, og kan dermed ha resultert i at en større andel av anskaffelsene etter 2015 ikke resulterer i gjenkjøp fra utlandet. Fra 2018 til 2019 øker imidlertid gjenkjøpsverdien betydelig fra 1,5 til 4 mrd. kroner.

Figur 13 – Total gjenkjøpsverdi i perioden 2013–2019 i mrd. 2020-kroner

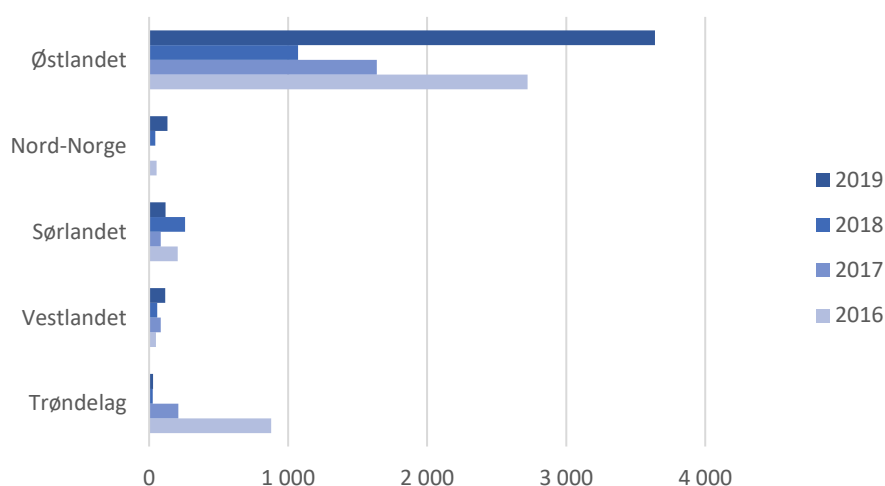
Figur 14 og 15 viser henholdsvis regionsvis og fylkesvis fordeling av verdi på gjenkjøp i perioden 2016–2019. Fordelingene reflekterer de geografiske tyngdepunktene for norsk forsvarsindustri, og

¹⁹ Meld. St. 17 (2020–2021). Nasjonal forsvarsindustriell strategi.

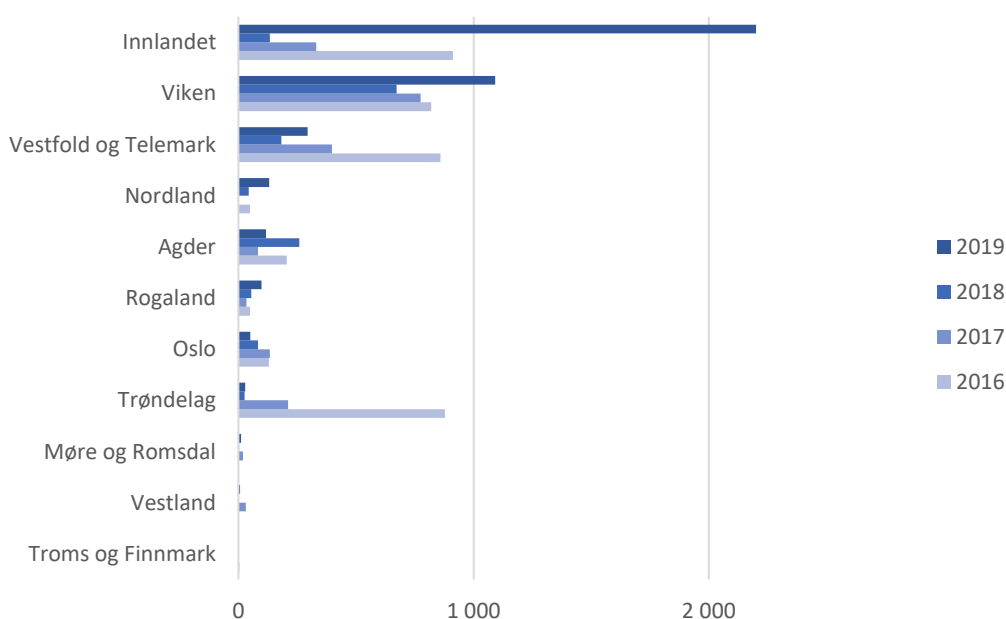
²⁰ Verdien av gjenkjøp er ikke tilsvarende det kronebeløpet utenlandske foretak har handlet for med norske leverandører som følge av gjenkjøpsavtaler. Verdien beregnes ut fra et sett med kriterier, hvor blant annet størrelsen på bedriftene er en faktor.

viser også de store årlige variasjonene i gjenkjøpsverdi. For 2019 er det registrert gjenkjøp hos totalt 57 norske bedrifter. Av disse var det 36 bedrifter som hadde registrert gjenkjøp for 2018. Det er spesielt i Innlandet og Viken fylke at forsvarsindustrien er sterkt representert. Blant bedriftene som kan trekkes frem er Nammo Raufoss AS i Innlandet som alene står for over halvparten av de totale godskrevne gjenkjøpene i 2019. Den store økningen fra 2019 til 2020 knytter seg til Nammos samarbeid med den amerikanske produsenten Boeing om å utvikle granater med ramjetmotor. Samarbeidsavtalen strekker seg over 25 år og de første delene av avtalen har Boeing nå skrevet av mot gjenkjøpsforpliktelsene de har etter at Norge bestilte fem maritime patruljefly av typen Boeing P-8A Poseidon for rundt 10 mrd. kroner.

Kongsberg Defence & Aerospace AS i Viken er en annen stor bedrift som leverte varer og tjenester til utenlandske forsvarsleverandører tilsvarende en gjenkjøpsverdi på nærmere 800 mill. kroner i 2019. Vedlegg 3 gir en mer detaljert fremstilling av regional og fylkesvis fordeling av gjenkjøpsverdi i perioden 2016–2019.

Figur 14 – Total gjenkjøpsverdi fordelt på region for perioden 2016-2019 i mrd. 2020-kroner

Figur 15 – Total gjenkjøpsverdi fordelt på fylke for perioden 2016-2019 i mrd. 2020-kroner

3. OPPSUMMERING

Denne rapporten omhandler hvor og hvordan forsvarssektorens tilstedeværelse og aktivitet legger grunnlag for annen økonomisk aktivitet i Norge. Estimatenes for forsvarssektorens grunnlag for annen økonomisk aktivitet er basert på effekter som følger av ansattes forbruk og innbetaling av skatt, sektorens vare- og tjenestekonsum, samt EBA-relaterte utgifter.

Den totale økonomiske effekten av forsvarssektorens tilstedeværelse i 2020 er beregnet til om lag 39,7 mrd. kroner, tilnærmet lik den økonomiske effekten i 2019. Dette skyldes en økning i EBA-investeringer og i ansattes forbruk og skattebetalinger, men en reduksjon i EBA-drift og vare- og tjenestekjøp. I tillegg til den direkte økonomiske effekten kommer den indirekte effekten av industrisamarbeid med en gjenkjøpsverdi på 4 mrd. kroner.

I 2020 fikk forsvarssektoren tildelt nærmere 61 mrd. kroner fra statsbudsjettet. I tillegg til den estimerte økonomiske effekten på 39,7 mrd. kroner kommer økonomiske effekter til utlandet på om lag 16,4 mrd. kroner. Den samlede differansen mellom faktisk tildeling i 2020 og total økonomisk effekt, inkludert økonomiske effekter til utlandet (om lag totalt 56,1 mrd. kroner) er dermed på om lag 4,9 mrd. kroner. Hovedårsakene til differansen er dobbelbudsjettering av Forsvarsbygg, pensjon, overføring av midler fra 2020 til 2021 og at skjærmede avdelinger er tatt ut av deler av tallgrunnlaget.

I 2020 utgjorde 46 prosent av effektene personellrelaterte utgifter fra forbruk og skatt, 36 prosent kan relateres til kjøp av varer og tjenester, og 18 prosent kommer fra EBA (investering og drift).

Den største økonomiske effekten oppsto på Østlandet. Slik var det også i 2019. Det er imidlertid grunn til å tro at det er en skjevhet i retning å overvurdere Oslo og deler av Viken som kilde til de økonomiske effektene. Det skyldes at mange firmaer har sin foretaksadresse her, men at arbeid kan utføres via kontorer på andre lokasjoner. Det gjelder også når firmaene anvender underleverandører. Den største økningen i økonomisk effekt fra 2019 til 2020 fant sted i Nord-Norge.

Den samlede økonomiske effekten for 2020 fordeler seg på de tre største fylkene etter følgende rangering:

1. Viken (5,7 mrd. kroner)
2. Oslo (3,8 mrd. kroner)
3. Troms og Finnmark (2,8 mrd. kroner)

De tre fylkene/områdene med lavest økonomisk effekt av forsvarssektorens tilstedeværelse i 2020 var Vestfold og Telemark, Agder og Svalbard/Jan Mayen.

Den geografiske fordelingen speiler i stort sektorens geografiske lokalisering. Dette gjelder spesielt den økonomiske effekten generert av EBA. For regionen Nord-Norge utgjør den økonomiske effekten av forbruk og skatt 49 prosent av den totale økonomiske effekten. Til sammenlikning utgjør kjøp av varer og tjenester 59 prosent av forsvarssektorens totale økonomiske effekt på Østlandet.

Vedlegg 1: Forbruksandeler per kategori og antatt forbrukssted

Kategori	Forbruksandel i 2018 ²¹	Antatt forbrukssted ²²
Transport	14,50	Bostedsfylke
Matvarer og alkoholholdige drikkevarer	11,30	Bostedsfylke
Kultur og fritid	10,90	Bostedsfylke
Alkoholholdige drikker og tobakk	3,80	Bostedsfylke
Egenandeler til helse	2,90	Bostedsfylke
Sum forbruk bostedsfylke	43,40	
Bolig, lys og brensel ²³	21,60	Ukjent
Utenlandskonsum	8,50	Ukjent
Overnattings- og serverings tjenester	6,70	Ukjent
Møbler og husholdningsartikler	5,90	Ukjent
Klær og skotøy	4,50	Ukjent
Post- og teletjenester	2,00	Ukjent
Utdanning	0,40	Ukjent
Sum ukjent forbruk	49,60	
Sparing²⁴	7,00	Ukjent
Sum lønnsinntekt	100,00	

²¹ Forbruksandeler er hentet fra følgende kilde: Statistisk sentralbyrå (2018). Dette bruker nordmenn penger på. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/nasjonalregnskap-og-konjunkturer/artikler-og-publikasjoner/dette-bruker-nordmenn-penger-pa>.

²² Dersom den ansatte pendler antas det at halvparten av alt forbruk som inngår i «Bostedsfylke» benyttes ved arbeidssted/i tjenestefylket.

²³ Bolig, lys og brensel omfatter blant annet husleie, vedlikehold og reparasjon av bolig og elektrisitet. Disse utgiftene er det vanskelig å henvise sikkert – eksempelvis vil nedbetaling av boliglån kunne gjøres til et annet sted enn bostedsfylke, det samme med betaling av strømavgifter. Boligvedlikehold kan trolig henvises til bostedsfylke, men det er problematisk å isolere disse utgiftene.

²⁴ Sparingsandelen antas å utgjøre differansen mellom lønnsinntekt (100 prosent) og andelen benyttet til forbruk.

Vedlegg 2: Økonomiske effekter av forsvarssektorens tilstedeværelse i perioden 2018-2020²⁵

	2018	2019	2020
Nord-Norge	4 164 706 607	4 769 004 986	5 529 473 599
Nordland	1 533 404 809	1 919 355 904	2 752 193 274
EBA-drift	589 269 394	615 555 294	543 893 519
EBA-investeringer	248 848 634	516 181 612	1 430 875 407
Forbruk og skatt	527 260 806	575 515 127	604 494 696
Vare- og tjenestekjøp	168 025 976	212 103 871	172 929 652
Svalbard/Jan Mayen	2 458 111	5 422 115	2 566 228
EBA-drift	-	1 915 763	-
EBA-investeringer		500 476	
Forbruk og skatt	1 069 492	1 324 871	1 032 515
Vare- og tjenestekjøp	1 388 619	1 681 005	1 533 712
Troms og Finnmark	2 628 843 688	2 844 226 967	2 774 714 097
EBA-drift	784 488 819	832 431 451	742 405 257
EBA-investeringer	386 134 570	244 444 123	192 526 562
Forbruk og skatt	958 897 704	1 255 394 453	1 281 884 342
Vare- og tjenestekjøp	499 322 595	511 956 941	557 897 936
Trøndelag	3 440 945 257	3 468 742 979	2 766 602 129
Trøndelag	3 440 945 257	3 468 742 979	2 766 602 129
EBA-drift	387 053 286	417 037 237	370 234 703
EBA-investeringer	2 147 111 594	1 768 009 034	1 264 095 685
Forbruk og skatt	479 290 979	502 296 664	538 335 076
Vare- og tjenestekjøp	427 489 397	781 400 044	593 936 665
Vestlandet	3 695 809 761	4 366 553 750	4 500 526 773
Møre og Romsdal	919 603 195	1 310 535 586	1 232 337 304
EBA-drift	18 706 011	18 344 876	15 403 400
EBA-investeringer	3 886 703	1 002	12 535
Forbruk og skatt	56 084 179	44 699 733	46 212 576
Vare- og tjenestekjøp	840 926 301	1 247 489 974	1 170 708 793
Rogaland	726 266 323	804 920 981	799 540 456
EBA-drift	142 204 020	147 914 728	124 942 166
EBA-investeringer	48 371 612	46 225 044	67 901 125
Forbruk og skatt	189 937 785	233 633 588	211 933 563
Vare- og tjenestekjøp	345 752 905	377 147 620	394 763 602
Vestland	2 049 940 243	2 251 097 183	2 468 649 013
EBA-drift	309 232 472	319 976 289	288 293 239
EBA-investeringer	103 953 433	187 608 381	270 129 127
Forbruk og skatt	934 454 803	1 053 603 109	1 053 806 852

²⁵ Tallene er presentert i 2020-kroner

Vare- og tjenestekjøp	702 299 535	689 909 404	856 419 795
Østlandet	9 678 222 961	12 262 724 351	12 034 869 744
Innlandet	1 738 998 373	1 774 533 468	1 928 350 413
EBA-drift	400 060 290	417 833 447	358 224 015
EBA-investeringer	74 782 014	79 895 091	33 688 755
Forbruk og skatt	697 740 843	723 320 561	719 204 061
Vare- og tjenestekjøp	566 415 226	553 484 369	817 233 582
Oslo	2 376 345 617	4 053 511 138	3 827 958 250
EBA-drift	223 105 395	245 144 169	207 806 370
EBA-investeringer	32 835 839	109 103 942	117 392 055
Forbruk og skatt	679 133 925	864 565 653	846 172 768
Vare- og tjenestekjøp	1 441 270 458	2 834 697 374	2 656 587 056
Vestfold og Telemark	635 098 076	575 565 454	556 479 928
EBA-drift	117 371 039	120 258 684	104 882 989
EBA-investeringer	8 593 174	12 744 795	2 233 915
Forbruk og skatt	192 333 331	189 520 101	176 257 044
Vare- og tjenestekjøp	316 800 533	253 041 873	273 105 979
Viken	4 927 780 895	5 859 114 291	5 722 081 154
EBA-drift	595 818 740	610 148 507	546 059 776
EBA-investeringer	36 113 390	142 053 794	260 496 672
Forbruk og skatt	1 320 395 972	1 498 909 546	1 422 417 909
Vare- og tjenestekjøp	2 975 452 792	3 608 002 444	3 493 106 796
Sørlandet	388 314 152	390 823 424	438 591 866
Agder	388 314 152	390 823 424	438 591 866
EBA-drift	56 680 325	58 906 431	51 770 108
EBA-investeringer	33 865	407 901	618 435
Forbruk og skatt	97 841 962	103 817 271	102 794 052
Vare- og tjenestekjøp	233 758 000	227 691 820	283 409 272
Ukjent stedseffekt	15 522 033 168	14 427 878 201	14 385 015 489
Ukjent stedseffekt	15 522 033 168	14 427 878 201	14 385 015 489
EBA-drift	47 475 614	46 231 559	40 810 204
EBA-investeringer	617 741 643	169 579 136	104 407 895
Forbruk og skatt	10 406 938 222	10 943 105 189 ²⁶	11 130 989 594
Vare- og tjenestekjøp	4 449 877 688	3 268 962 317	3 108 807 795
Utland	12 477 606 192	10 797 953 411	16 387 500 013
Utland	12 477 606 192	10 797 953 411	16 387 500 013
Forbruk og skatt	86 388 787	61 806 491	272 557 241
Kampflyinvesteringer	6 600 192 749	5 945 351 831	9 654 549 718
Vare- og tjenestekjøp	5 791 024 656	4 790 795 089	6 460 393 054
Totalsum	49 367 638 098	50 483 681 101²⁷	56 042 579 612

²⁶ I arbeidet med denne rapporten ble det oppdaget en feil i fjorårets rapport. I personellutgiftene for Forsvaret i 2019 inngikk ikke all arbeidsgiveravgift. Denne feilen er korrigeret for i rapporten. I tabellen over kommer dette til syne under posten «Forbruk og skatt» under «Ukjent stedseffekt» i 2019, som er økt med 565 mill. kroner (inkl. nominell lønnsvekst) sammenliknet med tilsvarende tall i 2019-rapporten.

²⁷ Det er oppdaget en formelfeil i beregningen av den økonomiske effekten av forbruk og skatt for året 2019. Dette ga store utslag i fordelingen av den økonomiske effekten av forbruk og skatt på bostedsfylke,

Vedlegg 3: Gjengkjøpsverdi for perioden 2016–2018²⁸

	2016	2017	2018	2019
Nord-Norge	53 889 483	555 624	43 959 303	132 092 934
Troms og Finnmark	4 870 362	-	-	1 169 218
Nordland	49 019 121	555 624	43 959 303	130 923 715
Trøndelag	877 755 585	210 702 952	25 710 216	28 710 769
Trøndelag	877 755 585	210 702 952	25 710 216	28 710 769
Vestlandet	49 541 184	84 476 293	58 742 478	116 393 148
Møre og Romsdal	412 435	19 022 699	3 091 434	11 776 757
Rogaland	48 922 602	34 322 192	55 039 081	98 128 545
Vestland	206 146	31 131 401	611 963	6 487 847
Østlandet	2 721 267 722	1 636 895 452	1 072 226 984	3 638 327 209
Innlandet	912 586 529	331 483 236	133 991 544	2 201 075 984
Viken	820 163 590	774 154 525	672 207 712	1 092 120 665
Oslo	129 203 831	133 743 197	83 252 331	50 442 021
Vestfold og Telemark	859 313 772	397 514 493	182 775 397	294 688 539
Sørlandet	205 496 290	83 186 378	258 340 504	117 945 294
Agder	205 496 290	83 186 378	258 340 504	117 945 294
Totalsum	3 907 950 265	2 015 816 699	1 458 979 484	4 033 469 354

tjenestestedsfylke og samleposten for ukjent stedseffekt. FD har oppdatert datagrunnlaget slik at det nå er sammenliknbart med tilsvarende tall for 2018 og 2020.

²⁸ Tallene er presentert i 2020-kroner

Vedlegg 4: Økonomiske effekter av forsvarssektorens tilstedeværelse perioden 2015-2017²⁹

	2015	2 016	2 017
Nord-Norge	5 341 107 451	5 273 695 763	5 153 855 734
Troms	3 014 553 709	3 163 404 266	3 223 933 066
EBA-drift	481 514 529	389 935 809	355 860 937
EBA-investering	612 986 295	674 686 067	501 807 905
Kjøp av varer og tjenester	422 620 885	445 362 116	445 312 672
Personellutgifter	1 497 432 001	1 653 420 274	1 920 951 551
Nordland	1 801 196 535	1 664 850 266	1 587 970 571
EBA-drift	443 077 087	344 066 742	341 347 055
EBA-investering	155 579 953	85 634 322	132 480 867
Kjøp av varer og tjenester	156 436 414	159 525 297	117 296 140
Personellutgifter	1 046 103 081	1 075 623 904	996 846 509
Finmark	519 994 483	443 045 389	339 894 111
EBA-drift	130 856 880	105 167 093	101 429 086
EBA-investering	165 093 055	92 341 522	15 657 478
Kjøp av varer og tjenester	42 463 638	39 398 832	42 558 608
Personellutgifter	181 580 909	206 137 943	180 248 938
Svalbard/Jan Mayen	5 362 724	2 395 841	2 057 986
EBA-drift	1 265 452	-	1 163 055
EBA-investering	3 580 286	835 167	532 314
Kjøp av varer og tjenester	516 986	416 428	362 617
Personellutgifter	-	1 144 246	-
Trøndelag	1 688 864 727	2 847 067 525	3 058 677 900
Sør-Trøndelag	1 501 507 397	2 649 563 911	2 823 431 052
EBA-drift	153 871 796	121 522 860	120 721 199
EBA-investering	637 131 424	1 749 848 626	1 844 808 550
Kjøp av varer og tjenester	180 974 915	223 752 863	198 166 793
Personellutgifter	529 529 262	554 439 563	659 734 511
Nord-Trøndelag	187 357 331	197 503 614	235 246 848
EBA-drift	91 631 129	72 471 469	76 275 436
EBA-investering	4 255 989	3 629 385	47 225 085
Kjøp av varer og tjenester	29 187 330	39 983 480	29 908 266
Personellutgifter	62 282 883	81 419 279	81 838 060
Vestlandet	4 083 923 735	4 127 873 433	4 096 764 970
Hordaland	2 856 207 306	2 844 265 186	2 869 887 362
EBA-drift	221 789 980	178 596 465	171 718 439
EBA-investering	389 580 160	322 997 203	254 886 406
Kjøp av varer og tjenester	694 057 316	684 191 128	705 751 824
Personellutgifter	1 550 779 850	1 658 480 390	1 737 530 693

²⁹ Tallene er presentert i 2020-kroner

Rogaland	520 618 741	831 095 009	791 465 879
EBA-drift	107 711 109	92 500 329	98 629 649
EBA-investering	17 977 363	13 740 863	14 114 822
Kjøp av varer og tjenester	142 224 208	450 180 935	403 571 352
Personellutgifter	252 706 060	274 672 882	275 150 057
Møre og Romsdal	661 175 912	403 214 634	405 775 185
EBA-drift	11 657 789	9 193 856	10 574 357
EBA-investering	959 642	269 952	788 834
Kjøp av varer og tjenester	628 739 797	366 756 175	377 520 108
Personellutgifter	19 818 684	26 994 651	16 891 886
Sogn og Fjordane	45 921 776	49 298 605	29 636 544
EBA-drift	9 109 392	6 426 874	7 018 446
EBA-investering	7 522 931	2 721 979	87 271
Kjøp av varer og tjenester	22 589 811	29 235 334	15 023 323
Personellutgifter	6 699 643	10 914 418	7 507 505
Østlandet	14 661 083 309	14 755 620 895	14 410 848 148
Oslo	5 308 936 372	5 259 529 761	5 426 445 861
EBA-drift	312 064 637	216 938 231	198 298 104
EBA-investering	121 142 606	151 016 767	122 799 785
Kjøp av varer og tjenester	3 641 061 468	3 555 998 051	3 803 340 154
Personellutgifter	1 234 667 661	1 335 576 713	1 302 007 817
Akershus	4 456 137 647	4 475 975 713	4 185 609 610
EBA-drift	276 207 274	210 620 839	173 946 078
EBA-investering	35 980 205	9 634 769	29 750 851
Kjøp av varer og tjenester	2 962 435 919	2 911 370 810	2 684 790 999
Personellutgifter	1 181 514 248	1 344 349 294	1 297 121 683
Buskerud	1 338 341 456	1 238 238 127	1 642 228 400
EBA-drift	31 334 585	25 044 434	27 770 403
EBA-investering	5 326 726	3 538 456	10 525 330
Kjøp av varer og tjenester	1 238 851 545	1 130 063 109	1 539 743 499
Personellutgifter	62 828 600	79 592 127	64 189 167
Oppland	1 019 830 811	1 268 583 903	925 000 774
EBA-drift	73 673 401	56 746 923	54 255 041
EBA-investering	102 048 252	8 429 743	1 215 019
Kjøp av varer og tjenester	615 033 824	937 223 119	525 849 650
Personellutgifter	229 075 335	266 184 119	343 681 065
Hedmark	1 412 619 920	1 410 866 211	1 285 288 157
EBA-drift	256 486 925	204 576 674	174 783 873
EBA-investering	90 355 972	45 630 507	17 481 004
Kjøp av varer og tjenester	67 618 336	64 392 904	65 765 120
Personellutgifter	998 158 687	1 096 266 127	1 027 258 161
Østfold	620 299 656	674 658 848	511 145 299
EBA-drift	124 097 196	101 341 741	67 499 220
EBA-investering	89 467	-	1 553 020
Kjøp av varer og tjenester	233 770 624	268 661 971	153 679 743
Personellutgifter	262 342 370	304 655 137	288 413 316

Vestfold	379 605 387	352 578 786	381 540 255
EBA-drift	78 659 455	56 353 358	27 784 357
EBA-investering	713 134	-	236 244
Kjøp av varer og tjenester	192 475 753	189 224 689	262 803 969
Personellutgifter	107 757 045	107 000 740	90 715 685
Telemark	125 312 060	75 189 545	53 589 791
EBA-drift	882 424	614 274	603 410
Kjøp av varer og tjenester	124 429 636	74 575 271	52 986 381
Sør-Norge	430 549 348	368 807 597	351 362 839
Vest-Agder	367 030 392	301 499 429	284 310 523
EBA-drift	37 155 332	28 805 920	23 708 955
EBA-investering	16 178 808	6 742 674	36 543
Kjøp av varer og tjenester	198 670 959	139 614 005	155 334 831
Personellutgifter	115 025 292	126 336 830	105 230 195
Aust-Agder	63 518 957	67 308 168	67 052 316
EBA-drift	6 578 202	5 799 288	6 230 359
Kjøp av varer og tjenester	56 940 755	61 508 880	60 821 958
Utland	330 784 764	348 357 813	464 214 057
Utland	330 784 764	348 357 813	464 214 057
Kjøp av varer og tjenester	129 167	287 767	-
Personellutgifter	330 655 596	348 070 046	464 214 057
Ukjent stedseffekt	1 631 396 956	1 471 377 140	1 761 838 617
Ukjent stedseffekt	1 631 396 956	1 471 377 140	1 761 838 617
EBA-drift	424 937 502	421 642 732	512 782 192
EBA-investering	3 575 945	-	172 636 835
Kjøp av varer og tjenester	18 403	-	105 743 368
Personellutgifter	1 202 865 106	1 049 734 408	970 676 222
Totalsum	32 161 440 157	29 192 800 166	29 297 562 266